

ПЕДАГОГИКА

Възпитанието в условията на
социалните промени

Управлението в обучението

Приносът на Л. С. Виготски
в психологията

За теоретичния статус на
педагогическото общуване

Концепцията на Е. Пол
Торанс за надарените деца

3/1997

Е. ПОЛ ТОРАНС НА 80 ГОДИНИ

Н. с. I ст., д-р КАТЯ СТОИЧЕВА
Институт по психология при БАН

Е. Пол Торанс е роден през 1915 г. През 1951 г. защитава докторска дисертация в Университета на Мичиган. През 1958 г. започва работа в Университета на Минесота като преподавател по педагогическа психология и директор на Центъра за изследвания в образованието. От 1966 до 1984 г., когато се оттегля от активна преподавателска и научноизследователска дейност, Пол Торанс е професор по педагогическа психология в Университета на Джорджия. През 1973 г. за големи заслуги в областта на образованието му е присвоена почетната титла на Фондацията Алумнай (Alumni Foundation Distinguished Professor Emeritus).

Пол Торанс е един изключително продуктивен учен. Организатор е на три конференции по проблемите на надарените деца в Минесота (1958, 1959, 1960); участва активно в дейността на Американската психологическа асоциация от 1962 г., сътрудничи на Националната асоциация за надарени деца в САЩ и Световния съвет за надарени и талантиливи деца. Той провежда междукултурни изследвания на творческото развитие на децата в Индия, Австралия, Норвегия, Германия, Западна Самоа, Сингапур и САЩ. П. Торанс също така е дългогодишен редактор на списанието Journal of Creative Behaviour (от 1965 г.).

През 1974 г. той основава Програма за решаване на проблеми на бъдещето. Тя има за цел да подпомогне учениците в овладяването на умения за решаване на творчески проблеми. Учениците работят на групи, които се надпреварват в намирането на конструктивни решения на проблеми, с които човечеството може да се срещне в своето бъдеще: нови начини на транспортиране; регулярни космически полети; изхранване от океана. Програмата се ползва с голям успех и печели заслужена популярност на създателя ѝ.

През 1982 г. Е. Пол Торанс организира и провежда международен конкурс за написване на сценарий на тема: „Светът и аз през 2010 година“, в който участват деца от 4 до 12 клас от 16 страни. Торанс отделя голямо внимание на представата за бъдещето, която е изградена у децата. Той смята, че тя не само има мотивираща сила, но и може по-добре да предскаже бъдещите постижения на индивида, отколкото неговите предишни резултати. Ето защо първостепенна задача на училището, а и на цялото общество, е да формира по-

зитивна представа за бъдещето на света и за своето място в него, особено у надарените и талантиви млади хора.

От 1985 г. към Университета в Джорджия е създаден Торанс-център по творчество, чиито сътрудници продължават делото и идеите на П. Торанс. Този център осъществява научноизследователска и квалификационна дейност по проблемите на идентификацията и развитието на творческите способности и надареността, измерването и стимулирането на творческото мислене и има за цел да подпомага национални и международни организации и институции, които са ангажирани с проблемите на творчеството и неговото развитие. През 1995 г. по случай 80-годишнината на Пол Торанс престижното американско издателство „Аблек“ пусна от печат две книги. „Защо да летим? (Философия на творчеството)“ е най-новата книга на П. Торанс. В нея той е подбрал свои статии, глави от книги и непубликувани досега материали, които са групирани около три основни проблема: философия на креативността, творческата личност и развиване на творческото мислене. „Човекът на творчеството“ представлява биография на П. Торанс, изготвена от Г. В. Милър, и включва пълен списък на неговите, повече от 2000 трудове и публикации.

ТВОРЧЕСТВОТО КАТО ПРОЦЕС НА РЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМИ

П. Торанс дефинира творчеството като „процес, който започва от сензитивността на индивида към наличието на проблеми, породени от някакъв недостиг, пропуски в знанията, липсващи елементи, дисхармоничност и пр.; след като се определи в какво се състои трудността, се търсят решения, правят се догадки и предположения или се формулират хипотези за обяснението ѝ; следва еднократна и/или многократна проверка на тези хипотези, тяхната корекция при нужда, нова проверка и накрая, съобщаване на резултатите“ (Торанс, 1979). На всички етапи от този процес се наблюдава конструктивен подход към съществуващата ситуация, а не обикновено приспособяване към измененията в нея. Творческият процес е общ за всички области на живота: и при художника, и при учения, и в ежедневно поведение на хората той е един и същ. Той не е загадъчен, нито непознаваем, и в голяма степен зависи и се влияе от обучението и условията на средата.

Има безброй начини човек да се прояви като творец. Продуктите на творческата дейност са неизчерпаеми в своето многообразие. В своята работа Пол Торанс се стреми да формулира обективни критерии за преценка на степента на творчески заряд, който се съдържа в продуктите на човешката дейност, както и да открие ефективни способи за подкрепа и поощряване на творческата изява при деца и възрастни, в колкото може повече и различни сфери на жизнена дейност.

Високата интелигентност, наличието на специален талант и високо развитите технически умения са необходими, но не достатъчни: общата характеристика на хората, реализирали изключителни социални, научни или художествени постижения, е тяхната креативност, техните творчески възможности и стремежи. Торанс (1979) предлага

следния *трикомпонентен модел за изследване, предсказване и развитие на творческото поведение*: то е резултат от съчетаването на високо равнище на развитие на творчески способности с наличието на необходимите творчески умения и компетентности в дадена област и творческа мотивация у личността. Съдържателно понятията „творчески способности“ и „творчески умения“ отразяват едни и същи характеристики на мисловната дейност, но докато способностите характеризират потенциалните възможности на индивида (напр. „може да предлага оригинални решения“), то с понятието умения се описва реализацията на индивидуалния потенциал в конкретна дейност (напр. „той предлага интересни решения в работата си“). Макар и взаимозависими в своето развитие (обикновено хората са най-силно мотивирани да правят това, което правят най-добре), трите компонента на творческото поведение са различни и не винаги съществува взаимовръзка между тях. Високо равнище на творчески постижения може да се очаква от хора, при които необходимите умения и отдаденост на задачата съпътстват творческите способности. Тези, при които се наблюдава високо равнище на творческа мотивация и способности, трябва да овладеят необходимите творчески умения, за да постигнат високи резултати в своята област. От друга страна, творческите умения и способности се нуждаят от силна мотивация, за да се активират и изпълнят в реални творчески продукти.

Творческите способности са основен обект на изследване на П. Торанс. Той ги разглежда като способности за творческо мислене, а творческото мислене представлява особен вид решаване на проблеми, при което: а) продуктът на мисловната дейност представлява новост и ценност за отделния индивид или за неговата култура; б) в процеса на решаване на проблема се налага изменение или отхвърляне на общоприети и утвърдени идеи и постановки; в) мисловната дейност изисква висока мотивираност и настойчивост от страна на индивида: постоянни, продължителни и интензивни усилия; г) самият проблем отначало е неясен и неопределен и се нуждае от преформулиране и дефиниране на същността му.

Способностите за творческо мислене са присъщи на всеки човек, но съществуват големи индивидуални различия в степента на развитието им и тяхната природа. Те несъмнено са повлияни от генетични фактори (вродени особености на нервната система и сетивните органи), но въздействието на средата и на обучението върху тяхното развитие е много голямо. Сред най-важните способности за творческо мислене Торанс (1979) откроява:

1. *Осъзнаване наличието на проблем и дефинирането му* — творческото мислене започва с откриване на проблем/и, определяне на възможните гледни точки и осъзнаване на различните страни на проблемната ситуация, формулиране същността на проблема по начин, който подпомага разрешаването на съществуващия конфликт или затруднение.

2. *Намиране и обмисляне на много варианти на действие* — проявява се в продуктивност и гъвкавост на мисленето: колкото повече различни възможности или алтернативни варианти на действие в една ситуация открие човек, толкова по-вероятно е да попадне на жизнеспособно и успешно решение.

3. *Намиране на оригинални решения* — те са неочаквани и необичайни, отклоняват се от добре познатото, общоприетите правила и утвърдени процедури, изискват нестандартно мислене и подход към проблема, както и повишен разход на интелектуална енергия.

4. *Определяне на главното в проблема* — предполага развитие на абстрактното мислене, процеси на анализ и синтез на съществуващи алтернативи и възможни решения, отсяване на погрешната или несъществена информация за определяне на перспективните идеи и избор на приоритети.

5. *Детайлно оформяне и уточняване на подробностите в предлаганите решения* — и най-гениалната идея се нуждае от време и усилия за разработването и детайлизацията ѝ; успешното решаване на творчески задачи изисква добре оформена и подходящо поднесена идея, разработен в детайли план за осъществяването ѝ на практика или за публичното ѝ представяне.

6. *Сдържане на стремежа за бързо приключване на проблема* — намирането на оригинални решения изисква време (за разбиране и изследване на проблема, за генериране на алтернативни подходи, за сравняване и оценка на възможните решения), както и способност на индивида да противодейства на тенденцията за бързо намиране на решение; това решение обикновено е тривиално и често неефективно и следователно мисловната дейност е приключила преждевременно.

7. *Разбиране и откритост за своите и на другите емоции и чувства* — емоционалните преживявания и афективните процеси са от първостепенна важност в развитието на креативността: те могат както да стимулират, така и да блокират творческия процес; много изследвания и наблюдения показват важността на емоционалната сензитивност (осъзнаване и изразяване на емоции и чувства) за творческото развитие на личността.

8. *Разглеждане на идеите в контекст* — многопосочно изследване и развитие на творческия замисъл в значимите му връзки с хората, идеите и света на миналото, настоящето и бъдещето.

9. *Създаване на необичайни комбинации* — съчетаването, съединяването в едно цяло на обекти, които обикновено съществуват отделно един от друг, е източник за творческо вдъхновение и основен механизъм в творческото мислене.

10. *Генериране на ярки, живописни образи и представи* — способност за визуализация: да представяш идеите и процесите посредством разнообразни, живи, силни и интересни образи; да си служиш с богат, ярък и убедителен образен език, който се обръща към сетивата.

11. *Използване на богатството на въображението* — фантазията и свободният полет на въображението отвъд обичайното, познатото и очакваното в творческия процес често очертават неизвестното, новото, бъдещото.

12. *Включване и активиране на сетивата* — творческото озарение идва понякога чрез стимулация на сетивата ни; развитието на кинестетичната и слухова сензитивност разширява възприятията ни за света и подпомага творческата дейност.

13. *Използване на различни гледни точки* — успешното решаване на творчески проблеми изисква развитие на способността да се виждат нещата от нова, различна или необичайна гледна точка.

14. *Описване на нещата „отвътре“, откъм скритата им страна* — способността да погледнеш под повърхността на нещата, да видиш невидимото, да откриеш скритите аспекти на проблема и вътрешната динамика на процесите.

15. *Излизане извън обичайните граници* — пробив в общоприетите подходи към решаване на проблемите; способност да се излиза извън границите на утвърденото и обичайната практика.

16. *Използване на хумор* — чувството за хумор включва много от елементите на творческото мислене: чувствителност към концептуални или перцептивни несъответствия, изненада, необичайни комбинации, синтез на неочаквани елементи от физиологичните, психични и социални аспекти на жизнените процеси.

17. *Разглеждане на проблема в измеренията на бъдещето* — ориентация към безграничността на вселената и безкрайните възможности на живота при решаване на проблеми; способност да проектираш себе си, своите идеи и намерения в бъдещето. Редица изследвания показват, че изграждането на ясна положителна представа за бъдещето и за себе си в бъдещето стимулира творческата изява на личността.

За оценка на индивидуалните различия в творческите способности Пол Торанс разработва своите световно известни и много популярни тестове за креативност. *Тестовете за творческо мислене на Пол Торанс* са публикувани за пръв път през 1966 г. и от тогава до сега са преведени на повече от 32 езика. Те са адаптирани също така и за използване в български условия при ученици от 1 до 11 клас.

ИНТЕЛИГЕНТНОСТ И ТВОРЧЕСКИ СПОСОБНОСТИ.

Тестовете за творческо мислене измерват способности, различни от тези, измервани чрез тестовете за интелигентност или за учебни способности. Творчески надарените ученици не винаги получават високи оценки по тези тестове, макар училищните им постижения да не са по-слаби от тези на високо интелигентните деца. Следователно, използването на тестовете за творческо мислене в процеса на идентификация на надарени деца ни позволява да обхванем по-голяма част от разнопосочните проявления на човешките умствени възможности, да открием способности, които иначе биха останали незабелязани.

ДЕТЕТО С ВИСОК ТВОРЧЕСКИ ПОТЕНЦИАЛ

Творчески надареното дете се отличава от другите деца. Неговото любопитство и любознателност са неизчерпаеми и то винаги задава въпроси за нещата, които са го заинтригували. От това как околните третират любопитството му в голяма степен зависи по-нататъшното развитие на неговия творчески потенциал. Всяко дете развива такива качества и способности, които се оценяват, подкрепят и подпомагат от родителите, учителите, най-близкото му обкръжение.

Творчески надареното дете проявява склонност да се захваща с трудни и понякога опасни, рисковани задачи; обича предизвикателствата и проверява докъде се простират границите на неговите въз-

можности. Отдава се изцяло на идеята или проекта, който го е завладял, и се откъсва от всичко останало наоколо. В реализацията на интересите си е настойчиво, усърдно, решително, издръжливо и показва висока работоспособност. Обикновено се отличава с независимост в мисленето и в съжденията си; самò открива проблемите и по своя инициатива се ангажира с решаването им. Искрено, честно, чувствително, с чувство за хумор. Понякога изглежда високомерно, самодоволно, или пренебрежително към другите, макар че почти винаги обратното е вярно.

Често в училище творчески надарените деца се оказват проблемни ученици или даже изоставащи. Причината е в тяхното отличие от другите ученици, в разминаването им с доминиращите ценности на техните учители, в несъответствието между техните способности и предпочитания и методите на преподаване и оценяване в училище.

ОБУЧЕНИЕ В ТВОРЧЕСТВО И ЧРЕЗ ТВОРЧЕСТВО

Водеща идея в работата на Пол Торанс е разбирането, че *успешна образователна програма може да се гради върху силните страни на децата, а не върху техните недостатъци*. Оползотворяването на техните „плюсове“ е средство за разкриване и реализиране на непроявените им възможности, както и начин за преживяване на успех и придобиване на вяра в своите сили.

Многобройните експерименти, проведени от Пол Торанс и неговите сътрудници, показват, че когато 1) в клас децата имат възможност да използват предпочитания от тях начин на учене; 2) преподавателите им са подготвени как да развият и стимулират творческия потенциал на своите ученици; 3) в клас се използват форми и методи на работа, които включват творческа дейност и творческо решаване на проблеми, то учебните постижения на учениците се повишават, поведенческите проблеми отпадат и се наблюдава развитие на творческите способности. Най-успешни са тези форми на работа, които: 1) въздействат едновременно върху когнитивната и емоционална сфери на личността и стимулират вътрешната ѝ мотивация; 2) позволяват взаимодействие с другите, както и активно действие, заангажиране с проблема и 3) включват директно обучение в умения за творческо мислене.

Е. Пол Торанс е автор и съавтор на редица ползващи се с високо признание дидактически материали, методически пособия и наръчници за учителите. Разработил е и специален *модел на творческо обучение*, което се реализира в три етапа. На първия етап (в началото на часа) се създава очакване за интересна работа и се активира мисловната дейност на учениците; през втората фаза се задълбочава изследването на проблема и се създават условия той да се анализира от различни гледни точки; третата фаза има за цел да съхрани творческия интерес и да продължи работата на учениците по тази тема и след приключване на учебното занятие (чрез специални творчески задачи). Така творческият процес продължава и се увеличава вероятността от намиране на истински успешно решение и получаване на творчески продукти. Този модел на обучение чрез творчество се пол-

зва с голям интерес сред учителите и Торанс-центърът по творчество към Университета в Джорджия предлага специализирано обучение на тези, които искат да го овладеят и използват.

ТВОРЧЕСТВОТО НА УЧЕНИЦИТЕ РАЗЦЪФТЯВА ТАМ, КЪДЕТО РАЗЦЪФТЯВА ТВОРЧЕСТВОТО НА УЧИТЕЛИТЕ

Специално внимание Пол Торанс отделя на учителите и на техните възможности чрез своето поведение да влияят положително върху развитието на творческите потенциали на своите ученици. Резултатите от своите проучвания и експерименти в тази област той обобщава в следните *основни насоки за стимулиране на творческото мислене в училище:*

- проявявай толерантност към новите и необичайни въпроси и идеи на своите ученици;
- цени и подкрепяй проявите на творческо мислене;
- развивай тяхната чувствителност към стимулите на обкръжението;
- научи учениците си да ценят своите творчески находки и идеи;
- създавай творческа атмосфера в клас;
- подпомагай техните начинания и проекти;
- поощрявай и цени това, което учениците правят по своя инициатива;
- създавай условия за пълно оползотворяване на възможностите на дадена идея или ситуация;
- поощрявай придобиването на познания в различни области;
- подкрепяй и развивай конструктивната критика.